दस्तावेज क्र. ९

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण

यांच्या समोर

नववा मजला, सेंटर-१, वर्ल्ड ट्रेड सेंटर, कफ परेड, मुंबई - ४०० ००५.
दूरध्वनी क्रमांक २२१५ २०१९ फॅक्स २२१५ ३७६५ ई-मेल : mwrra@mwrra.org

२०१३ चे प्रकरण (दावा) क्र. ४

याचिकाकर्ते श्री. शालिग्राम पाटील व इतरांनी दाखल केलेल्या रिट याचिका क्र. २७१०/२०१३ मध्ये मा. मुंबई उच्च न्यायालय, नागपूर खंडपीठाच्या आदेशानुसार जिल्हाधिकारी बुलडाणा यांनी दिलेल्या निर्णयाच्या विरोधात आक्षेप घेण्याच्या संदर्भात महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणासमोर २०१३ चा अर्ज क्र.४

श्री शालिग्राम पाटील व इतर.. याचिकाकर्ते
ॲड. अविनाश काळे यांच्याद्वारे
५२/डी -१, गोकुळ पेठ, नागपूर

विरुद्ध

कार्यकारी अभियंता,
बुलढाणा पाटबंधारे विभाग,
बुलढाणा .... प्रतिवादी
कार्यकारी अभियंता
(पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग),
महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण,
विभाग, यवतमाळ .... प्रतिवादी

उपस्थित:

ॲड. अविनाश काळे .... याचिकाकर्त्यांसाठी
श्री. के.बी. शिंदे,
उप-विभागीय अधिकारी,
(जलसंपत्ती विभाग)
पाटबंधारे उप-विभाग,
खामगाव, जि. बुलढाणा .... प्रतिवादीसाठी
श्री पी. वाय. मदनकर,
उप-विभागीय अभियंता,
(पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग)
महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण उप-विभाग, अकोला .... प्रतिवादीसाठी

न्यायसभा: **रवी बी. बुधीराजा, अध्यक्ष आणि**

चित्कला झुत्शी, सदस्य (अर्थशास्त्र),

दिनांक : ३ जून २०१३

आदेश

मा.उच्च न्यायालय मुंबई , नागपूर खंडपीठ, नागपूर येथील न्यायव्यवस्थेच्या सन्मानीय उच्च न्यायालयाने, दि. १४ मे २०१३ च्या आदेशानुसार, श्री.शालिग्राम पाटील आणि इतर ३२ जणांनी दाखल केलेल्या सन २०१३ च्या डब्ल्यूपी क्र. २७१० बाबतच्या संदर्भात जिल्हाधिकारी बुलढाणा यांना निर्देशित केले.

"ऐकले.

११ जून, २०१३ रोजी परत मिळणारा प्रवेश घेण्यापूर्वी नोटीस बजावा. दरम्यानच्या काळात, याचिकाकर्त्यांनी जिल्हाधिकाऱ्यांकडे जायला पाहिजे आणि जिल्हाधिकाऱ्यांनी याचिकाकर्त्यांची तक्रार नोंदविली पाहिजे आणि याचिकाकर्त्यांसाठी सर्वोत्तम निर्णय घेण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. २४ मे २०१३ रोजी किंवा त्यापूर्वी जिल्हाधिकाऱ्यांनी याचिकाकर्त्यांची तक्रार ऐकून घेऊन समस्या सोडवण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे."

उच्च न्यायालयाच्या आदेशाच्या अनुषंगाने, जिल्हाधिकारी, बुलढाणा यांनी शेतकऱ्यांना व संबंधित अधिकाऱ्यांना घटनास्थळी जाऊन शेतीला भेट देण्याचा आदेश दिला. यांच्यासमवेत उपविभागीय अधिकारी (महसूल), खामगाव, जिल्हाधिकारी यांच्या वतीने जलसंपदा विभागाचे वरिष्ठ अधिकारी आणि महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण आणि ग्रामस्थ यांच्याकडून अहवाल सादर करण्यास सांगितले. जिल्हाधिकारी, बुलढाणा यांनी घेतलेला निर्णय कार्यालय पत्र क्र.६१२/२०१३ दि. २४ मे २०१३ पुढीलप्रमाणे :-

“दिनांक २०.०५.२०१३ रोजी संयुक्त पाहणी करुन सारोळा गावाजवळील पाईपलाईन वरील वॉल्व मधून पाणी सोडल्यास शेतकऱ्यांचा विहिरीपर्यंत पाणी कशा रीतीने पोहचेल किती पाण्याचा नाश होईल याबाबत पडताळणी केली असता उपविभागीय अधिकारी (महसूल) खामगाव, कार्यकारी अभियंता, बुलढाणा पाटबंधारे विभाग, बुलढाणा, कार्यकारी अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण विभाग, यवतमाळ, तहसिलदार, खामगाव / नांदूरा, मुख्य अधिकारी, नगरपालिका खामगाव/ नांदुरा यांनी दिलेला तपासणीचा अहवाल संदर्भीय पत्र क्र. २ अन्वये या कार्यालयास प्राप्त झाला आहे. सदर अहवालानुसार स्थळ पाहणी मध्ये वर्णा गावाच्या उत्तर व दक्षिण बाजूस असणाऱ्या वॉल्व

मधून ज्या शेतकऱ्यांनी पाणी मागितलेले आहे अशा केळी उत्पादक शेतकऱ्यांची शेत जमीन वॉल्व पासून सुमारे २ किलो मी. अंतरावर आहे. त्यामुळे सदर वॉल्व व केळी उत्पादक शेतकऱ्यांची शेतजमीन या दरम्यान असणाऱ्या ज्ञानगंगा नदी पात्रातून पाणी सोडावे लागणार आहे. त्यामुळे मोठया प्रमाणात पाण्याचा नाश होण्याची शक्यता आहे.

सबब उपविभागीय अधिकारी, खामगाव यांच्या संदर्भीय संयुक्त पाहणी अहवालानुसार तसेच सद्यस्थितीत असलेली पाणी टंचाई विचारात घेता ज्ञानगंगा प्रकल्पातून अथवा खामगाव पाणी पुरवठा योजनेच्या वॉल्व मधून याचिकाकर्त्यांच्या मागणीनुसार सिंचनाकरिता पाणी सोडणे शक्य नाही .

सदर निर्णयाविरुध्द आपला काही आक्षेप असल्यास राज्य शासनानी या विषयी Maharashtra Water Resources Regulatory Authority स्थापन केली असून त्यांच्याकडे याबाबत आपण दाद मागू शकता. पत्ता पुढील प्रमाणे - ९th Floor, Centre - १, World Trade Centre, Cuffe Parade - Colaba, Mumbai - ४०० ००५."

२.० जिल्हाधिकारी यांनी २४ मे २०१३ रोजी दिलेल्या आदेशाविरोधात याचिकाकर्त्यांच्या वतीने ॲड. अविनाश काळे यांनी २८ मे २०१३ रोजी महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण यांना निवेदन दिले.

३.० त्यानुसार महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाने याचिकाकर्त्याला आणि उत्तरदात्यांना पत्र पाठवून या प्रकरणातील सुनावणीसाठी १ जून २०१३ रोजी २.३० वाजता उपस्थित राहण्याचे निर्देश दिले.

४.० सुनावणी दरम्यान वकीलानी याचिकाकर्त्यांचे म्हणणे स्पष्ट केले. त्यांनी नमूद केले की, याचिकाकर्ते हे शेतकरी आहेत, त्यांच्या जमीनी ज्ञानगंगा धरणाच्या खालच्या बाजूस आणि बुलढाणा जिल्ह्यातील पिकअप बंधाऱ्यापर्यंत आहेत. या शेतकऱ्यांच्या स्वत: च्या विहीरी नदीच्या काठावर आहेत. विहीरीचे पाणी त्यांच्या शेतातील केळीच्या लागवडीसाठी वापरले जाते. चालू वर्षात ज्ञानगंगा धरणात पाण्याची कमतरता असल्याने, उपलब्ध पाणी पिण्याच्या उद्देशाने पूर्णपणे राखीव आहे, आणि अधिकारी ज्या दिशेने प्रवाह वाहतो त्या दिशेने सिंचनासाठी नदीमध्ये पाणी सोडत नाहीत. या भागातील शेतकऱ्यांवर याचा वाईट परिणाम झाला आहे आणि त्यांचे मुख्य केळीचे पीक उद्‌ध्वस्त होण्याच्या मार्गावर आहे. आपला वाद सिद्ध करण्यासाठी त्यांनी छायाचित्रे सादर केली आहे. सर्वसाधारणपणे जेव्हा नदी पात्रात पाणी असते तेव्हा या शेतकऱ्यांना त्यांच्या विहिरींमध्ये पाझराने मुबलक पाणी मिळते.

शेतकऱ्यांनी विहीरी बांधल्या आहेत आणि केळी लागवड करण्यासाठी पैशांची गुंतवणूक केली आहे, पण आता यावर्षी त्यांना विहीरींमध्ये पाण्याची तीव्र कमतरता भासू लागली आहे. त्यांनी मागणी केली आहे की पिण्याच्या पाण्याची पाइपलाइन खामगावला जाण्यासाठी असलेल्या स्कॉर वाल्व्हपैकी एकामधून ज्ञानगंगा नदीत दोन दिवसांत सुमारे ५०००० घनमीटर (Cum) पाणी सोडण्यात यावे. ते म्हणाले की, ५०००० घनमीटर (Cum) पाण्याची त्यांची मागणी पिण्याच्या पाण्याच्या वाटपावरुन नव्हे, तर पिण्याच्या पाण्याच्या पाइपलाइनच्या scour वाल्व्हमधून सोडण्यात येणाऱ्या अतिरिक्त उपलब्ध साठ्याद्वारे पूर्ण केली जावी. यासाठी शेतकरी शुल्क भरण्यास तयार असल्याचेही ते म्हणाले. जर यावर्षी त्यांच्या केळीच्या पिकासाठी पाणी न मिळाल्यास त्यांचे मोठ्या प्रमाणात आर्थिक नुकसान होईल.

तथापि वकिल महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियमातील कलम दर्शवू शकले नाही ज्याद्वारे दिनांक २४ मे २०१३ च्या जिल्हाधिकाऱ्यांच्या आदेशाविरूद्ध ते दिलासा मागत आहे.

५.० श्री शिंदे, उप-विभागीय अधिकारी, सिंचन उपविभाग, खामगाव यांनी स्पष्ट केले की १९७२ मध्ये ज्ञानगंगा धरण बांधले गेले.

संचयनाची ठळक माहिती खालीलप्रमाणे दिलेली आहे:- दशलक्ष घनमीटर (Mm^3)

एकूण संचयन (आराखडा)	३३.९३
१५ ऑक्टो.२०१२ चे संचयन	६.३५(१८.७१%)
१ जून २०१३ चे संचयन	२.७९
खामगाव आणि नांदूरासाठी २ महिन्याच्या शिल्लक कालावधीसाठी पिण्याच्या पाण्याची गरज	१.१०
शिल्लक कालावधीसाठी बाष्पीभवन	०.९०

तथापि सुमारे ४० वर्षांपूर्वी धरणाचे बांधकाम झाले असल्याने गाळ साचण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे उपलब्ध शिल्लक कदाचित आणखी कमी होईल.

२०/५/२०१३ रोजी उपविभागीय अधिकारी खामगाव यांनी जिल्हाधिकारी, बुलढाणा यांना सादर केलेल्या संयुक्त अहवालात बुलढाणा पाटबंधारे विभाग, कार्यकारी अभियंता, बुलढाणा यांनी नमूद केले आहे की जलाशयात गाळ सुमारे ०.२९ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) आहे.

श्री. शिंदे पुढे म्हणाले की, २२/१०/२०१२ रोजी जिल्हाधिकारी कार्यालयात बैठक झाली. बैठकीत निर्णय घेण्यात आला की ज्ञानगंगा धरणात पाण्याची कमतरता असल्याने नांदुरा तसेच नदीत पाणी सोडल्यास नदीतील मोठ्या प्रमाणात होणाऱ्या नुकसानीचा विचार करता खामगाव व उर्वरित पाण्याचा साठा राखून ठेवण्याचा निर्णय घेण्यात आला. पिण्यासाठी नांदुरा शहरे ऑक्टोबर २०१२ मध्ये ३.७८ दशलक्ष घनमीटर (Mm^3) हे पाणी पिण्याच्या उद्देशाने राखीव होते आणि सिंचनासाठी कोणतीही तरतूद केलेली नव्हती.

६.० श्री. पी. वाय. मदनकर, उपविभागीय अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण उपविभाग, अकोला यांनी उपविभागीय अधिकारी खामगाव यांनी २०/५/२०१३ रोजी जिल्हाधिकारी, बुलढाणा यांना दिलेल्या संयुक्त अहवालाच्या आधारे आपले स्पष्टीकरण दिले. त्यांनी संयुक्त अहवालातील परिच्छेदानुसार खालीलप्रमाणे नमूद केले-

"खामगाव शहराची लोकसंख्या सन २०११ चे जनगणनेनुसार अंदाजे ९५००० असून आजच्या तारखेस ती ९९००० चे पुढे गेलेली आहे. शहरात ९५०० नळ जोडण्या असून सुमारे ४०० सार्वजनिक नळ जोडण्या आहेत. शहरात दररोज किमान ९४ लक्ष लि. पाणी पुरवावे लागते. सदर पाणी पुरवठा करण्यासाठी वामन नगर व घाटपूरी रोडे येथे अनुक्रमे १५ लाख लि. व १७.५० लाख लीटर क्षमतेच्या टाक्या आहेत. सदर दोन्ही टाक्या भरण्यासाठी लोडशेडींगचा कालावधी वगळता सुमारे ८ ते १० तास लागतात. तसेच तांत्रिक अडचणीमुळे शहरात साधारणतः ६ ते ७ दिवसानंतर पाणी पुरवठा होत आहे.

उपरोक्त परिस्थितीत मौजे वर्णा येथील केळी उत्पादक शेतकऱ्यांना वर्णा गावच्या उत्तरेस व दक्षिणेस असलेल्या वॉल्व्ह मधून पाणी सोडल्यास खामगांव शहराची पाणी पुरवठा योजना विस्कळीत होईल. व याच योजनवर नांदूरा शहराचा पाणी पुरवठा अवलंबून असल्याने नांदूर शहराचा पाणी पुरवठा देखील विस्कळीत होऊन तीव्र पाणी टंचाई निर्माण होईल. तसेच १५ ते २० दिवसानंतर देखील पाणी पुरवठा करता येईल किंवा नाही हे सांगता येत नाही. खामगांव शहरासाठी असलेल्या पाईपलाईनमधूनच २० लाख लीटर प्रती दिवस याप्रमाणे नांदूरा शहरासाठी पाणी पुरवठा करावा लागतो आहे.

नांदूरा शहराची लोकसंख्या सन २०११ चे जनगणनेप्रमाणे ४२००० असून आज रोजी सुमारे ४५००० आहे. आज रोजी अस्तित्वात असलेल्या शासनाच्या नियमाप्रमाणे शहरात दर दिवशी ३० लक्ष लीटर पाणी पुरवावे लागते. आज रोजी नांदूरा शहरात ४५०० नळ जोडण्या असून सार्वजनिक १० नळ जोडण्या आहेत. ज्ञानगंगा प्रकल्पावरील लोडशेडींग तसेच खामगांव शहराची गरज भागविल्यानंतर शिल्लक राहणाऱ्या कालावधीत नांदूरा

शहरासाठी पाणी घ्यावे लागते. शहरात पाणी पुरवठा करण्यासाठी नांदूरा शहरातील अर्बन बँकेजवळ पाण्याची टाकी असून तिची साठवण क्षमता ९ लाख लीटर आहे. सदर टाकी भरण्यासाठी आज रोजी १२ तास लागातात. त्यामुळे शहरात ७ दिवसानंतर पाणी पुरवठा करण्यात येत आहे.

उपरोक्त परिस्थितीत मौजे वर्णा येथील केळी उत्पादक शेतकऱ्यांना वर्णा गावच्या उत्तर व दक्षिणेकडील वॉल्व्ह मधून पाणी सोडल्यास खामगांव शहराची पाणी पुरवठा योजना विस्कळीत होईल व याच योजनेवर नांदूरा शहराचा पाणीपुरवठा अवलंबून असल्याने नांदूरा शहराचा पाणी पुरवठा देखील विस्कळीत होऊन तीव्र पाणी टंचाई निर्माण होईल. तसेच १५ ते २० दिवसानंतर पाणी पुरवठा करता येईल किंवा नाही हे सांगता येणार नाही....."

त्यांनी पुढीलप्रमाणे सांगितले:-

वर्णा गावच्या उत्तर व दक्षिण बाजूस असणाऱ्या वॉल्व्ह मधून ज्या शेतकऱ्यांनी पाणी मागितलेले आहे, अशा केळी उत्पादक शेतकऱ्यांची शेतजमीन वॉल्व्हपासून सुमारे दोन किलोमीटर अंतरामध्ये आहे. त्यामुळे सदर वॉल्व्हपासून केळी उत्पादक शेतकऱ्यांना पाणी दिल्यास नदी पात्रातून पाणी सोडावे लागणार आहे व मोठया प्रमाणात पाण्याचा नाश होण्याची शक्यता आहे.

केळी हे व्यापारी पीक असून मोठया प्रमाणात पाण्याची आवश्यकता असणारे पीक आहे. पाण्याची कायमस्वरुपी उपलब्धता लक्षात घेऊनच संबधीत शेतकऱ्यांनी केळी लागवड करणे आवश्यक होते. परंतु अशा उपलब्धतेची खात्री न करता केळी लागवड झाल्याचे निदर्शनास येते.

ज्ञानगंगा धरण ते जळका भडंग जलशुद्धीकरण केंद्र या २६ किलोमीटरच्या पाईपलाईनमध्ये ७ गावे येतात. याचिकाकर्त्यांची विषयांकित मागणी मान्य झाल्यास या सर्वच गावांतून अशाचप्रकारे पाणी सोडण्यासाठी मागणी येण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. यास्तव त्यांची विनंती मान्य करण्यात येऊ नये.

खामगाव व नांदुराच्या पिण्याच्या पाणी वाटपामधून नव्हे तर धरणात उपलब्ध असलेल्या अतिरिक्त पैशातून पाणी मागितला जात आहे, अशी प्रतिक्रिया याचिकाकर्त्याच्या वकीलांनी दिली. त्यांना तातडीने पाणी न मिळाल्यास त्यांचे आर्थिक नुकसान होण्याची शक्यता लक्षात घेऊन मानवतेच्या कारणास्तव शेतकऱ्यांच्या याचिकेवर विचार करण्यात यावा अशी विनंती त्यांनी केली.

७.० वरील बाबींच्या विचार करता पुढील पैलूंचा विचार करणे आवश्यक आहे:

७.१ सध्याच्या प्रकरणात याचिकाकर्त्याने महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण कायद्यातील कोणत्याही तरतूदीनुसार या अधिकाऱ्याकडे संपर्क साधलेला नाही परंतु जिल्हाधिकाऱ्यांनी दिलेल्या निर्देशानुसार आमच्याकडे संपर्क साधला आहे. तथापि ज्ञानगंगा धरणात १५ ऑक्टोबर २०१२ रोजी साठवण स्थिती १८.७१ % म्हणजे ३३ % पेक्षा कमी होती. त्यामुळे हे प्रकरण महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण कायद्यातील नियम २ ११ (क) नुसार टंचाईच्या व्याख्येनुसार अपयशी ठरले आहे. म्हणूनच सध्याच्या प्रकरणात या अधिकाराचा कार्यक्षेत्र आहे.

७.२ जिल्हाधिकारी बुलढाणा यांनी १५ ऑक्टोबर २०१२ रोजी झालेल्या बैठकीत सुमारे १.४ लाख लोकसंख्या असलेल्या खामगाव व नांदूरा नगरपालिकांसाठी पिण्याच्या उद्देशाने ३.७८. दशलक्ष घनमीटर पाणी आरक्षित केले होते. उपविभागीय अधिकाऱ्याच्या २०/५/२०१३ च्या संयुक्त तपासणीच्या संयुक्त अहवालाचा विचार केल्यानंतर खामगाव, तहसीलदार खामगाव, खामगाव व नांदूरा नगरपालिकांचे मुख्य अधिकारी याचिकाकर्ते, जिल्हाधिकाऱ्यांनी दि. २४ मे २०१३ च्या आदेशानुसार ज्ञानगंगा धरणातून किंवा पिण्याच्या पाण्याच्या पाइपलाईनच्या झडपामधून याचिकाकर्त्यांच्या विनंतीनुसार सिंचनासाठी पाणी सोडणे शक्य होणार नाही, असे आदेश दिले.

८.० वरील विश्लेषणाच्या दृष्टीकोनातून खालील दिशानिर्देश दिले आहेत:

१) राज्याच्या जल धोरण-२००३ नुसार, पिण्याच्या पाण्याला सिंचनाच्या वापरापेक्षा पहिले प्राधान्य आहे. पिण्याच्या पाण्याच्या पाइपलाईनमधून सिंचनासाठी पाण्याचा वापर केला गेल्यास धोरणाच्या ठरलेल्या पाणी वापराच्या प्राधान्य नियमांचे उल्लंघन होईल. हे इष्ट नाही.

२) जरी ज्ञानगंगा जलाशयामध्ये जास्त पाण्याची उपलब्धता असली, तरी याचिकाकर्त्यांची विनंती आहे की, ते पाणी सिंचनासाठी सोडावे. दोन दिवस पिण्याच्या पाण्याच्या पाइपलाइनच्या Scour वॉल्व्हद्वारे सध्याच्या पिण्याच्या पाण्याच्या पुरवठ्यावर (खामगाव व नांदूरा शहरांमधील मिळून १.४ लाख लोकसंख्या) वारंवारतेवर विपरीत परिणाम होईल. सध्या पाण्याचा पुरवठा ६-७ दिवस ते १५-२० दिवसांपर्यंतचा आहे. हे सध्याच्या साठवण आणि वितरण प्रणालीत पिण्याच्या पाण्याची आवश्यक तेवढी गरज पूर्ण करण्याच्या धोरणाच्या विरोधात असेल. यामुळे, अशांतता उद्भवू शकते आणि त्या क्षेत्रामध्ये कायदा व सुव्यवस्थेची समस्या निर्माण होऊ शकते.

३) प्रतिवादीने आमच्या लक्षात आणून दिले आहे की केळ्याच्या पिकासाठी सिंचनासाठी पाणी देण्याची वर्णा खेड्याची सर्व याचिकाकर्त्यांची विनंती मान्य केल्यास, पाइपलाइनच्या बाजूच्या इतर ६ खेड्यांकडूनही अशी मागणी होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

४) म्हणूनच सिंचनासाठी पिण्याच्या पाण्याच्या पाइपलाइनच्या Scour Valve पाणी सोडण्याची याचिकाकर्त्यांची विनंती आम्ही स्वीकारू शकत नाही आणि जिल्हाधिकारी बुलढाणा दि. २४/५/२०१३ रोजीच्या आदेशांद्वारे व्यक्त केलेल्या मतांशी आम्ही सहमत आहोत.

वरील निरीक्षण आणि तपासातून ही याचिका निकाली काढलेली आहे.

(चित्कला झुत्शी)
सदस्य (अर्थव्यवस्था)

(रवी बी. बुधीराजा)
अध्यक्ष

(एस. व्ही. सोडल)
सचिव